

Лицар дикого поля – творець України



**Про свої фільми і творчі плани розповідає кінорежисер
Володимир Савельєв**

– Володимире Олексійовичу, у вас широкий діапазон інтересів: від чуваського поета Сеспеля до Чінгісхана. А з чого починалось для вас кіно?

– 1960 я закінчив Одеський політехнічний, а 1961 вступив на кінофакультет Київського театрального до Віктора Івченка. Закінчив екстерном 1963 року, і мені видали червоний диплом №1.

– І що ж це була за стрічка?

– Коли прийшов час захищати диплом, у мене вже було їх три: «Сьогодні – кожен день» (оператор О.Антипенко), «Очима тренера» і «На-та-лі!» (Гран-прі Оберхаузена, золоті медалі в Італії, Югославії, Мексиці і т. п.), «На-та-лі!» купили 110 країн світу.

– І хто ж була ця Наталі?

– Я вважаю, що це була найвидатніша із гімнасток. Наталя Кучинська – чемпіонка світу, СРСР. Мене вона привабила унікальністю – буквально літала над снарядами. Її вело натхнення. Коли я заглядав у її очі – в них можна було втонути. Це справді толстовська героїня – саме тому звучить у фільмі прокоф'євська мелодія. Я передбачив її спортивний кінець. У цей час гімнастика постійно посилювала фізичні навантаження й ускладнювалась. Уже у фільмі «Очима тренера» я показав, що гімнасти виконують те, що в цирку можна показувати, через що втрачає сенс змагання між нормальними людьми: потрібне сальто, а тоді ще й з поворотом і т. д. А гімнастика не повинна бути такою ускладненою, адже нам слід розвивати гармонійну людину...

– Після цього успіху ви відчували себе документалістом?

– Мені саме це і пропонували. Може, це звучить нескромно, але фільм «На-та-лі!» перевернув мислення науково-популярного кіно, запропонував дещо інше, вніс революційний струмінь. Спасибі керівникам «Київнаукфільму» – Б.Остахновичу та Є.Загданському: вони підтримували мене та інших молодих режисерів. Науково-популярне кіно змінилось і принесло студії світову славу.

– А ви тим часом пішли в ігрове кіно.

– Я хотів поставити на кіностудії ім. Довженка фільм «Білий клоун» про київського клоуна Леоніда Єнгібарова. Спершу написав короткий сценарій «Мім із сонцем у серці». А потім повнометражний – мені зда-

валося, це був хороший сценарій, але, на жаль, сказали, що він несвоєчасний. Ішлося про тугу, сум, беззвучний плач, а це не дозволялось, адже суспільство рухалось уперед. Я рік просидів без роботи. Це мене дуже здивувало – після усіх нагород. І тоді мені запропонували «Сеспель» – фільм про чуваського поета. Це особистість, а особистості мене завжди цікавили: «На-та-лі!», «Марія Приймаченко», «Сеспель», Махаджарад («Білий башлик»), Висоцький. Не знаю, чому. Мабуть, цікаво заглянути «за куліси» душі талановитої людини...

Я прочитав і зацікавився. Ішлося про поета, одного із засновників чуваської поезії, який розстрілював людей під час революції, адже був головою Чека, і який покінчив самогубством тут, в Україні у 20-х роках. Фільм, здається, вийшов вдалим. Ті, хто знав Сеспеля і побачив його на екрані, були вражені. А коли я повернувся до Києва, то співробітник Держкіно УРСР Зельдович прислав на студію 37 поправок до мого фільму. Ці поправки означали те саме, якби з «Анни Кареніної» викинути зустрічі Анни з Вронським та й паровоз заодно, і залишити назву. Я місяць опирався. Але мені сказали: якщо не зробиш поправок, твоя біографія як режисера художнього фільму закінчена.

– А первісний варіант не зберігся?

– Я відвіз його в Чувашію. Врешті я здався – і мені соромно за це. Адже в той час мене запросив до Москви на студію наукових фільмів Згуріді своїм заступником. Тобто я мав можливість працювати. Але я не хотів залишати Київ.

Що було робити? Від мене вимагали здавати фільм. Вісім мільйонів подивилося, мені дали звання. Згадую це без поваги до самого себе. Адже деякі художники вистояли, не дозволили цього робити з собою. Я ж виявився слабкий. Мабуть, тому, що заманювали обіцянками. Я тоді хотів поставити, крім «Клоуна», «Легке дихання» Буніна. Приїхав до Москви і здав у Держкіно заявку. Це – геніальний твір, що має надто легкий флер, який потрібно вловити. Чудово пам'ятаю їхню відповідь: «Ленін назвав Буніна картавим сифілітиком. А ви хочете, щоб ми запустили фільм за його твором? Ви що?» Натомість запропонували знімати «Дядю Ваню» Чехова. Я попросив дозволити

спершу короткометражку, спробувати сили, а тоді вже братися за цей твір. Та поки я роздумував, Андрій Михалков-Кончаловський через місяць запустився з фільмом «Дядя Ваня».

Потім була пауза, «Балада про мужність» до ювілею Севастополя. А потім «Білий башлик». Тему запропонував Микола Машенко. Сценарій написав абхазький поет Барат Шинкуба. Фільм мав багато нагород, зокрема ВКФ у Кишиневі 1975 року, я — звання народного артиста Абхазії. Повинен сказати, що це істинне звання, бо я не знаю жодного села в Абхазії, де б на мою честь не піднімали кубок. І якщо я з'являвся — зразу всі сто чоловік села збиралися і проголошували тости «За твою батьківщину, за Україну, яка народила такого героя, як ти!» Упродовж місяця в столичному кінотеатрі фільм «Білий башлик» показували цілодобово. З гір спускалися люди, щоб подивитися його.



■ Кадр із фільму «На-та-лі!».
Режисер Володимир Савельєв. 1963.

Йшлося про абхазького національного героя. Виконував його не артист, а співак, вільна людина Томас Кокоскір. Він мені дуже сподобався. Я відчув потребу абхазців абстрагуватися від будь-кого, вони хотіли бодай у чомусь побути одні, в чистому вигляді. Адже це одна з найдавніших націй — 2000 років тому вони вже мали писемність. І сьогодні вона живе на маленькому п'ятачку, намагається зберегти свою культуру. Мені пропонували грузинських акторів, композиторів — я відмовився, запросив на ролі неакторів, але тільки абхазців. До речі, Томас Кокоскір став національним героєм і помер як національний герой. Було це тоді, коли почався грузинсько-абхазький конфлікт, він вийшов один на один з танком, щоб зупинити, і загинув під танком. Вражаюче: загинув на очах свого народу.

Після «Білого башлика» я просидів без роботи кілька років. Зрештою я пішов на телебачення до головного редактора В.Сосюри: «Дайте мені якусь картину» (адже те, що я хотів, не дозволяли). Він запропонував «Вигідний контракт». Я сказав: «Пишіть наказ про запуск». Він говорить: «Володя, хоча б прочитайте сценарій». «Навіщо? Все сказано у назві». Таким чином я зробив 4-серійний при-

годницький фільм, який і досі з'являється на телеекрані. Але я не в захопленні.

1986 я зробив перший в СРСР відеофільм, чим відкрив об'єднання на кіностудії О.Довженка. Називався «Спогади» (про Володимира Висоцького). Тоді навіть фотографію його в житті важко було знайти — не те, що сьогодні: книги, альбоми, злива матеріалу. У мене мав зніматись Булат Окуджава, на жаль, відмовився, і Камбурова грала головну роль. Сюжет був простий: співачка репетирує пісні Висоцького і поринає у спогади. І зрештою, коли збирається співати, вирішує: не треба, нехай залишається Висоцький зі своїми піснями. Тоді вперше на екрані показали Висоцького-співача. Адже раніше його не можна було показувати, незважаючи на те, що він був популярним кіноактором, зіграв Жиглова. Були величезні черги в кінотеатрі «Київська Русь», щоб потрапити на фільм «Спогади».

Потім я очолив об'єднання відеофільмів і зробив чимало портретів, зокрема про Шаталова. Я домагався, щоб зняти на відео всі найталановитіші вистави в СРСР — сьогодні це були б раритети: Васильєва, Єфремова, Стуріа. Але це нікому не було потрібне.

— Наприкінці 80-х утворився «Фест-Земля». Це була ваша ідея?

— Разом із Борисом Олійником — головою Українського фонду культури я організував кіностудію «Парсуна». Знайшов на це кошти. Спільно ми провели акцію на захист Дунаю. Зібрали в Болгарії форум усіх країн, які причетні до цієї річки, почали знімати повнометражний фільм про екологічну проблему, щоб подати в Гаазький суд. На жаль, не змогли завершити його через фінансові причини.

— А як ви шукали кошти?

— Шукав. Я і на свого «Ізгоя» сам знайшов — держава не виділила. І на фільми «Останній бункер» Вадима Ілленка, «Вірний Руслан» В.Хмельницького. П'ять повнометражних фільмів випустили у «Парсуні», а потім запросив Юрія Ілленка, і ми рік працювали разом — вирішили проводити Міжнародний кінофестиваль авторського фільму «Фест-Земля». Запрошували зарубіжних режисерів, зокрема Славка Новицького, проводили ретроспективи їхніх фільмів.

— Чи окупувалися фільми, які випускала ваша студія?

— Я повністю окупив, навіть заробив на фільмі «Ізгой». На жаль, гірше з «Бункером», але тоді вже розвалився прокат. Фільм «Тарас Шевченко. Заповіт» (14 серій) я запустив на студії «Фест-Земля». На жаль, Станіслав Клименко спрямував усе це в інший бік, я змушений був розійтися з ним і навіть не претендую на авторство, хоча на перші шість серій сам знаходив кошти. Коли я запросив Івана Дзюбу, Бориса Олійника, Павла Мовчана написати сценарій, моє завдання полягало в чому: я хотів повернути в наше життя Шевченка — живого, пульсуючого генія, прочитати новими очима його життя. Показати як людину, що любить життя, страждає. Адже люди вже не реагують на нього, тільки офіційно йдуть до пам'ятника з вінком, а за цим, крім політичної показухи, нічого немає. Я хотів вернути глядачам Шевченка і зробити копії

на відео, щоб послати у школи університети, включити в обов'язкові програми.

— Чому ви самі не взяли за це?

— У мене тоді було дві програми. Я знайшов непоганого режисера — Олександра Денисенка, але він піддав сумніву сам задум. Довелося звернутися до Станіслава Клименка. Це була моя помилка. Клименко зі своїм традиційним мисленням не піднімав планку вище загальновідомих фактів, нічого не виловив у таких людей, як Іван Дзюба з його аналітичним розумом і знаннями.

Звичайно, я почав критично до цього ставитися і співпраця не склалася — фільм перебазувався до товариства «Просвіта». Так зазнав краху хороший задум. Праця керівника студії була виснажлива, тому в режисурі після «Ізгоя» настала пауза.

— А «Ізгоя» ви знімали в Полтаві?

— Так. Це були перші гроші, які я здобув і мав ними розпорядитися, щоб вернути людям. Зокрема, шведській фірмі, німецькій.

— А кому належала ідея фільму?

— Знову-таки, Мащенко. Він одержав оповідання Анатолія Дімарова «Симон-різник», і ніхто на студії за нього не взявся. Я його прочитав і відразу зацікавився. Написав сценарій і запропонував студії Довженка разом шукати гроші, але не склалося, і я зробив фільм без цієї студії.

— Ви багато поїздили з цим фільмом по фестивалях...

— Досить багато. Гран-прі в Сан-Ремо. Наступного року я був головою журі цього фестивалю. І досі мене туди запрошують для участі. Можливо, пошлю касету з «Чингісханом». Потім і Всеукраїнський фестиваль, де головний приз за кращу чоловічу роль дістався Йосі Поллаку, Тбіліський, золота медаль в Югославії.

— Ви самі знайшли Йосі Поллака?

— Сам. То мав бути велетень-єврей. У нас є геніальні актори, але з таким незалежним поглядом — немає. Це мала бути вільна людина, яка могла піти в атаку на німців сам на сам. С.Юрський був найближчий, вже навіть домовлялися з ним, але це був би інший фільм, тоді треба було дещо переписувати Дімарова. І тут я дізнався, що до Москви приїжджає ізраїльський театр. Саме там я і знайшов свого актора. Ми поговорили, він погодився, але сказав, що це буде дорого.

— І скільки?

— 150 тисяч доларів. Я вмовив Браунера, він заплатив ці гроші. І не прогадав. Ось недавно в Парижі на «Арте» продав «Ізгоя» на один показ за таку суму, з якої я, до речі, не можу дістати свою частку. А тоді ми дуже хвилювалися. Привезли євреїв, які готували кошерну їжу. А він подивився і запитав: «Володю, що ти п'єш?». «Що наливають» — «Те і я буду». Налили самогону, нарізали сала, цибулі, хліба, а потім українського борщу. Єдине, що він не міг зрозуміти: чорна безкрая земля (його батько був хлібороб). І потім весь час придивлявся, а на прощання запитав мене: «Чому ви так погано живете?» — «Більшовики, — пояснив я, — економіка така» — «Нічого не розумію. Як можна так погано жити на такій родючій землі?»

— Ізраїль купив цей фільм?

— Вони хотіли, щоб я їм подарував його. Ми, мовляв,

покажемо два-три рази. Зрештою, вони за один показ таки заплатили 15 тисяч доларів. Звичайно, 15 тисяч на вулиці не валяються, але це принизливо. До речі, ОРТ заплатило 12 тисяч, щоб показати фільм вранці і ввечері.

— Щоб завершити розмову про «Фест-Земля», скажіть, що з ним сьогодні?

— Сьогодні «Фест-Земля» перебуває у деякій прострації. Чому? Свого часу Павло Мовчан і Юрій Ляшенко поставили фільм «Записки кірпатого Мефістофеля». Ніхто його не купував. У той час я Москві щось запропонував, і в пакеті вони готові були його купити, якщо ми зробимо російський дубляж. Ми продали фільм, вернули 2200 доларів, витрачених на дублювання і друк російськомовної копії. І тут раптом Павло Мовчан і Юрій Ляшенко подали в суд за те, що без них зробили дубляж, чим порушили авторське



■ Поліна Лазова, Богдан Ступка, Раїса Недашківська у фільмі «Таємниця Чингісхана».

право. Там знайшли порушення у студії ім. Довженка, щось не так оформили. А я йшов як свідок. У результаті суд виносить вердикт — заплатити штраф за порушення авторських прав студії ім. Довженка, Міністерству культури і «Фест-Землі». За угодою з міністерством «Фест-Земля» не відповідає перед авторами. Але мені вимагати від міністерства культури ці гроші просто соромно. Краще я буду тримати закритим «Фест-Земля».

— Може, треба було запитати їх, перш ніж продавати фільм у Росію?

— А чому? Ви зрозумійте: фільм зроблений за гроші Міністерства культури на студії ім. Довженка. Виплачено авторський гонорар. І в договорі вони передали свої власницькі права на фільм студії і Міністерству.

— Чому ж тоді таке рішення суду?

— Спершу присудили компенсувати по 70 гривень, але Мовчан, користуючись статусом народного депутата, змусив переглянути це рішення у Верховному Суді. І тоді вже з'явилась сума 25 тисяч гривень. Я досі не можу зрозуміти: Міністерство культури не має права змінити те, що я зробив творчо, але продати, якщо воно дає гроші, може. Це його власність. Суддя ховає очі...

— А як ви відважились на «Чингісхана»? Іван Драч в

інтерв'ю нашому журналу сказав: «Я вражений, як Савельєву за такі копійки вдалось зробити пристойний фільм». — Спасибі, що він так відгукнувся. По-перше, я народився у Казахстані. По-друге, разом з Драчем ми написали були сценарій «Збирач дощів» про Івана Хриistica, який після госпіталю потрапляє в один із аулів на лікування (він контужений). Потрапляє до Марії, чоловік якої загинув на фронті. Вона повертає його до життя, вони одружуються. Аул страждає без води. А він починає шукати воду, копати колодязі. І його дорогами вже ходять каравани. За давньою казахською легендою, тільки людина з чистою душею може знайти воду.

Це давній сценарій — Параджанов ще 1969 року записав про нього: «Велика правда істини тріумф інтернаціональності. Копай глибше щодо людей. Переможеш. У передчутті твої весни. Параджанов». В моєму кабінеті висить цей автограф. Але після фільму «Криниця для спраглих» усе, що стосувалося колодязів і криниць, було заборонено. І от сьогодні я його знайшов, а років 5 тому Ганна Павлівна Чміль сказала: «Ми дамо гроші на цю картину». Я поїхав у Казахстан, показав сценарій і там теж зацікавились. Але в той час я не зміг з'єднати фінансування з обох сторін, і тому в паузі й з'явився фільм «Таємниця Чінгісхана» за твором Мухтара Шаханова. Знайшов його випадково, хоча тему Чінгісхана знаю давно, стежу за нею і впевнений, що нас чекає не одне відкриття, пов'язане з цим ім'ям. Його, інакше як убивцею, генієм зла не називали. Я вважаю, що це геніальна людина. Я б хотів побачити бодай одного імператора, який не вбивши жодної людини, створив імперію. Історія всієї цивілізації тільки з тим і пов'язана.

— Але ж він концентрував у собі максимум деспотизму і ніс його на наші терени.

— Максимальний був у більшовиків. Чінгісхан вітав будь-яку форму релігії, навіть мусульманську, яку не любив. А більшовики 70 відсотків церков знищили. Треба подивитися — що це за жорстокість? Я впевнений: цей імідж Чінгісхана — це дивне нашарування, легенда. Адже він створив власну імперію, а потім на її основі було створено імперію Російську. Закон розвитку цивілізації — коли один народ завойовує інший. У нього була ідея — знаменитий шовковий шлях, з'єднати культури Сходу і Заходу. Він хотів охороняти цей шлях. І того, хто перешкоджав йому, він знищував. Якби він зумів це зробити, ми б сьогодні царювали б. Тобто: продуктивність була б дуже висока. Не дали йому, перетворивши його тільки на завойовника і гвалтівника.

— Але ваш фільм не апологетичний щодо Чінгісхана.

— Я показую людину такою, якою бачу з історії, я не хочу його обілювати. Він був досить жорстокий, при тому абсолютно самотній. Але це був великий реформатор. Чомусь ООН назвала його людиною другого тисячоліття (першого — Ісуса Христа). Його імперія існувала 250 років, більше, аніж будь-яка інша в світі. Яким треба бути далекоглядним і розумним стратегом, щоб стільки завойовувати і залишити на такий тривалий час. Але я інакше ставлюсь до Чінгісхана, ніж

Шаханов. Він народився поблизу Абраара — розповів у своєму творі, як Чінгісхан знищив це місто. У кожному разі митець не повинен бути прокурором, а має спробувати знайти таке, що виправдовує його героя. — *Погане в тиранах те, що вони розпалюють агресію в людей і змушують їх убивати один одного. А щодо стратега — то це цінний талант. Я знаю, що наступний ваш герой — також талановитий стратег, чи не так?*

— Так, цей задум буде втілюватись у 2003–2004 роках, якщо вдасться зібрати гроші. Це коштуватиме 3–4 млн. доларів. Назва «Лицар дикого поля» — про Петра Калнишевського. Я вважаю, що саме він є творець сучасної України і всіх її територій, і спробую це довести. Мало в нас говорять про Запорозьку Січ, про козаків. Одноманітно показують — шаровари, шаблі, турки, татари, догнав, убив, переміг. А це були високої проби люди, справжні лицарі — у яких була велика ідея, і за неї вони стояли на смерть. Будь-якої миті були готові віддати своє життя за свою землю, віру. Щось я сьогодні не бачу на нашому горизонті таких людей. А тоді — 30 тисяч. І яких! Люди, які могли 20 днів бовтатись у морі на якихось чайках, маючи фляжку води, трохи каші й сухар. Люди, які могли захистити Дике поле. Що таке Дике поле в той час? Поле, де нічого немає. Вижити і прожити до 112 років, як Калнишевський, з яких 25 — у в'язниці на Соловках. Тільки за те, що, як писала Катерина II, «Заводя собственное хлебопашество, расторгали они тем самым основания зависимости их от престола нашего и помышляли посреди отечества область сотворить совершенно независимую под собственным своим неистовым управлением». Чому ж Катерина так ошкірилась і 1775 року 100 тисячну армію послала знищити Запорозьку Січ, коли там було всього 1000 козаків? Вона побачила, що Калнишевський зумів завести в Дикому полі власне землеробство. Раніше козаки цим не займалися, мали хіба що невеликі зимівники. А коли він це зробив аж до Криму, і скрізь посадив воїнів, і сказав, щоб через 4 роки було ще 5 маленьких козачат і 100 пудів жита, багато меду і горілки. Розплодив по всій Україні хутори, які до сьогодні не змогли знищити ніхто — ні Катерина, ні кріпацтво, ні громадянська війна, ні Каганович, ні фашисти. Цариця посадила його на Соловки — людину, яка мала орден Андрія Первозванного, яка перемогла під Очаковом, стільки усього зробила. І раптом на 25 років в'язниці. Вона все зрозуміла, а їх уже не змінити. Я перегорнув архів Коша Запорозького — там важко виявити його дії й наміри. Він це приховував, бо все зрозумів у політиці Росії щодо України. Він зрозумів: якщо буде тільки гетьман і булава — їх можна легко знищити. А знищити все населення не можна. Ось що хотілось показати у цьому фільмі. Хотілося б показати не вічно ридаючу Україну, а Україну — квітучу, багату, могутню. Ходять два брати Клички, б'ють весь світ, а я повинен думати, що я такий нещасний? Таки ми, як Клички, і були запорожці. Згадаймо Кафу — товсті мури, висота, а вони прийшли на чайках і взяли це місто. Немов би щось само собою зрозуміле. Або Стамбул. Це були великі війни, люди не просто великої сили, а великої ідеї.